

Др Вишња Ранђеловић, доценткиња
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
ORCID: 0000-0003-0997-8462

Прегледни научни рад
УДК: 627.772:614.8:341.492.2
DOI: 10.46793/XXMajsko2.441R

УСЛУГЕ СЛУЖБИ ЗА ПОМОЋ ЖРТВАМА И СВЕДОЦИМА ПРЕД МЕЂУНАРОДНИМ КРИВИЧНИМ СУДОМ*

Резиме

Вршење великог броја међународних кривичних дела током оружаних сукоба повлачи и масовну виктимизацију, а самим тим и велики број жртава и сведока који учествују у поступцима пред међународним кривичним судовима. Велико трауматско искуство ових жртава и сведока, чињеница да треба да сведоче пред судом који је измештен у односу на земљу пребивалишта, као и страх од самог појављивања пред судом и евентуалног сусрета са окривљеним, захтева да се жртвама и сведоцима који учествују у поступцима пред међународним кривичним судовима пружају свеобухватна заштита, помоћ и подршка. У том смислу, оформљене су посебне јединице за жртве и сведоке које у оквиру међународних кривичних судова жртвама и сведоцима пружају разноврсне услуге усмерене на обезбеђење њихове заштите, помоћи и подршке. У раду се посебно разматра нормативно уређење Јединице за жртве и сведоке у оквиру Међународног кривичног суда, као и практична реализација услуга које ова Јединица пружа жртвама и сведоцима почев од припремања њиховог доласка у седиште Суда, преко самог сведочења, до осигуравања њиховог безбедног повратка у земљу пребивалишта.

Кључне речи: жртве, сведоци, међународна кривична дела, Међународни кривични суд, Јединица за жртве и сведоке, услуге.

1. Увод

Вршење међународних кривичних дела током оружаних сукоба карактерише њихова масовност, која се тројако одражава. Прво, кроз велики број лица која учествују у вршењу међународних кривичних дела. Друго, кроз

* Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2024. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

велики број међународних кривичних дела која се изврше током трајања оружаног сукоба. И коначно, кроз велики број жртава ових кривичних дела, односно кроз масовну виктимизацију.

Управо ова "тростројна" масовност међународних кривичних дела утиче на многе аспекте поступака пред међународним кривичним судовима, обликујући их на другачији начин од кривичних поступака пред националним судовима. У поступцима који се воде у оквиру међународног кривичног правосуђа потребно је расветлити велики број међународних кривичних дела која су вршена у дугим временским раздобљима, некада чак и током деценије. Да би се тај циљ остварио, потребно је испитати и велики број сведока и жртава учињених међународних кривичних дела. За међународно кривично правосуђе је представљало велики изазов сусретање са тако великим бројем сведока и жртава међународних кривичних дела. Са једне стране, било је потребно осмислити и обезбедити организационе и кадровске услове за испитивање великог броја сведока и жртава, док је са друге стране било потребно осигурати заштиту и помоћ сваком од њих, имајући у виду њихово трауматско искуство.¹ Све то је било прожето и настојањем да се уваже међународни стандарди регулисања положаја жртава и сведока у кривичним поступцима.² Ови стандарди су углавном били формулисани тако да се односе на поступке пред националним судовима, па нису могли бити само преузети у област међународног кривичног права, већ су морали бити модификовани тако да се прилагоде како чињеници да се у суђењима пред међународним кривичним судовима јавља драстично већи број жртава и сведока, тако и чињеници да је њихово трауматско искуство, због природе међународних кривичних дела и околности извршења, често неупоредиво теже од искустава жртава и сведока обичних кривичних дела.

Искуства су показала да су жртве и сведоци често одбијали да се појаве пред међународним кривичним судовима, услед страха од ретрауматизације,

¹ Суђења Нацистима за злочине учињене током Другог светског рата, која су се одржавала у Нирнбергу и Токију, су углавном била заснована на писаним доказима, разноразним нацистичким документима. За разлику од ових трибунала, Међународни трибунал за бившу Југославију се суочио са јако великим бројем сведока и жртава који су учествовали у поступцима, па се нашао позван да регулише многа питања у вези са правима и обавезама сведока и жртава у поступцима који су се пред њим водили. У периоду од 1996. до 2015. године пред Хашким трибуналом је сведочило више од 4.650 сведока. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, *Witness Statistic*, доступно на: <https://www.icty.org/en/about/registry/witnesses/statistics>, приступ: фебруар 2024. године.

² Bassiouni, M. C., *International Recognition of Victims' Rights*, Human Rights Law Review, vol. 6, no. 2/2006, p. 203; United Nations General Assembly, *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, A/RES/40/34, 29 November 1985; United Nations, General Assembly, *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, A/RES/60/147, 21 March 2006;

сусрета са окривљеним, формализма поступка итд. Самим тим, имајући у виду да су изјаве сведока и жртава често незамењиви докази у поступцима у оквиру међународног кривичног правосуђа, међународни кривични судови су морали да развију правила и мере које су по природи такве да подстакну жртве и сведоке да учествују у поступку, обезбеђујући им истовремено и помоћ и заштиту.³

Како би се одговорило на ове изазове, развој међународног кривичног права и правосуђа је био праћен развојем и сталним унапређивањем посебног положаја жртава и сведока међународних кривичних дела. Један од корака тог развоја јесте и формирање посебних служби надлежних за помоћ и заштиту жртава и сведока у међународним кривичним поступцима, чији је основни задатак пружање различитих врста услуга жртвама и сведоцима, почев од њиховог доласка у седиште суда, преко припрема за суђење и помоћи током суђења, па све до њиховог повратка у земљу порекла. У том смислу, циљ рада јесте да укаже на основна обележја положаја жртава и сведока у међународном кривичном праву, конкретно пред сталним Међународним кривичним судом (у даљем тексту: МКС), као и улогу служби надлежних за помоћ жртвама и сведоцима у остваривању њихових права.

2. Општи положај жртава и сведока пред сталним Међународним кривичним судом

Све већа залагања за побољшање положаја жртава и сведока у међународном хуманитарном праву и међународном праву људских права су нашла свој одраз у Статуту⁴ и Правилнику о поступку и доказима⁵ сталног Међународног кривичног суда. Не само да су у ове акте унете бројне одредбе које детаљно регулишу општи положај жртава и сведока у поступку пред сталним Међународним кривичним судом,⁶ већ су основане и различите службе са широким дијапазоном овлашћења и дужности у поступању са жртвама и сведоцима. Они који су радили на изради Нацрта Статута МКС и Правилника о

³ Bassiouni, M. C., *Introduction to International Criminal Law*, second revised edition, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2014, p. 854.

⁴ International Criminal Court, *Rome Statute of the International Criminal Court*, Rome, 17 July 1998, in force 1 July 2002, United Nations, Treaty Series, vol. 2187, no. 38544.

⁵ International Criminal Court, *Rules of Procedure and Evidence*, Official Records of the Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court, First session, New York, 3-10 September 2002 (ICC-ASP/1/3 and Corr.1), part II.A.

⁶ Одредбе о положају жртава у поступку пред МКС су у великом делу преузете из Декларације УН о основним принципима правосуђа за жртве кривичних дела и злоупотребе моћи из 1985. године, UN General Assembly, *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, Resolution 40/34, UN Doc A/RES/40/34, 29 November 1985, наведено према: Van den Wyngaert Hon, C., *Victims before International Criminal Courts: Some Views and Concerns of an ICC Trial Judge*, Case Western Reserve Journal of International Law, vol. 44, issue 1, 2011, p. 478.

поступку и доказима су истакли као велики недостатак скромне одредбе о жртвама и сведоцима у статутима *ad hoc* трибунала за бившу Југославију и Руанду, сматрајући да им треба признати шири овлашћења у поступку.⁷ У том смислу, општи положај жртва и сведока пред сталним МКС представља корак напред у односу на њихов положај пред *ad hoc* трибуналима, јер проширује домете њихове заштите и њихових овлашћења у самом поступку.

Основно питање положаја жртва и сведока у поступку пред Међународним кривичним судом се тиче њихове заштите. Општа одредба о заштити жртва и сведока је садржана у чл. 68. Статута МКС, где стоји следеће: "Суд је дужан да предузме одговарајуће мере како би заштитио физички и психички интегритет, достојанство и приватност оштећених и сведока. У предузимању ових мера Суд цени све релевантне околности предметног случаја, укључујући узраст оштећених и сведока, њихов пол у смислу одредбе чл. 7. ст. 3, њихово здравствено стање и природу извршеног кривичног дела, посебно, али не искључиво, у случајевима када учињена дела укључују сексуално или полно насиље или насиље према деци. Тужилац ће предузети ове мере посебно у фази истраге и гоњења за таква кривична дела." (чл. 68. ст. 1. Статута МКС). У том смислу је предвиђено да на предлог Тужиоца или одбране, или на захтев сведока или жртве или њиховог правног заступника, или од стране самог већа, а након консултације са Службом за жртве и сведоке, веће може одредити мере за заштиту жртве, сведока или друге особе која се налази у ризику због сведочења од стране сведока, којом приликом ће веће, када год је то могуће, тражити пристанак особе у односу на коју се одређује примена мера заштите (правило 87. ст. 1. Правилника о поступку и доказима).

Поред општих заштитних мера, предвиђена је и могућност примене посебних заштитних мера тако да "као изузетак од начела јавности поступка, регулисаног чл. 67. Статута, већа Суда могу, како би заштитила жртве и сведоке или окривљеног, спровести било коју фазу поступка *in camera* или дозволити извођење доказа путем електронских или других посебних средстава. Ове мере ће се посебно применити у случају жртва сексуалног насиља или детета које је жртва или сведок, уколико другачије није наложено од стране Суда, имајући у виду све околности, посебно мишљења жртва и сведока" (чл. 68. ст. 2. Статута МКС), а могу их одредити било на сопствену иницијативу, било на предлог Тужиоца, одбране, или на захтев сведока или жртве или њиховог правног представника, а након добијања пристанка особе према којој меру треба применити, када је то могуће.⁸

⁷ Jorda, C., De Hemptinne, J., *The status and role of the victim*, in: Cassese, A., Gaeta, P., Jones, R. W. D. J., ed., *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, volume II, Oxford University Press, 2002, p. 1399.

⁸ Више о томе: Ранђеловић, В., *Положај малолетних лица у међународном кривичном праву*, Крагујевац, 2023, стр. 270-272.

Према циљу који се њима настоји постићи, заштитне мере се могу поделити на три врсте: прве, мере усмерене на заштиту од самог окривљеног; друге, мере усмерене на заштиту од јавности; и треће, мере усмерене на заштиту од ретрауматизације, односно секундарне виктимизације.⁹ Заштита сведока и жртава у поступцима пред међународним кривичним правосуђем је важна јер се, са једне стране, не може очекивати да су жртве и сведоци вољни да сведоче уколико постоји опасност по њихов живот или живот њима блиских лица, док се, са друге стране, суђења за међународна кривична дела не могу ни одвијати без сведочења сведока и жртава ових дела.¹⁰

Као потпуно ново право жртава у међународном кривичном правосуђу, у Статуту МКС жртвама је признато право да учествују у поступку. Наиме, општом одредбом која се односи на положај жртава у поступку пред МКС, предвиђено је да "када су погођени лични интереси жртава, Суд ће дозволити да њихова мишљења и интереси буду представљени и размотрени у фазама поступка које су од стране Суда одређене као одговарајуће за то, и на начин који не прејудира исход поступка и није у супротности са правима оптуженог и са правичним и непристрасним суђењем. Таква мишљења и интереси могу бити представљени и од стране правног представника жртава када Суд сматра да је то прикладно, у складу са Правилником о поступку и доказима" (чл. 68. ст. 3. Статута МКС).

Када је реч о праву жртава на репарацију, не само да је детаљније регулисана у актима МКС, већ су обезбеђени и услови за њену практичну примену, што заиста представља велики допринос МКС развоју међународног кривичног правосуђа. Према одредбама Статута МКС, Суд ће утврдити принципе који се односе на репарацију жртвама или у односу на жртве, а сама репарација може да се реализује у три облика: као реституција (повраћај у пређашње стање), компензација или рехабилитација (чл. 75. ст. 1. Статута МКС). Суд може, или на захтев или по сопственом нахођењу у изузетним околностима, да одреди обим и размеру било које штете, губитка и повреде нанете жртвама, уз образложење принципа којима се том приликом руководио (чл. 75. ст. 1. Статута МКС).

У оквиру чл. 68. Статута МКС једна одредба се искључиво односи на сведоке пред МКС. Према тој одредби, у случају кад обелодањивање доказа или информација у складу са Статутом може довести до тешког угрожавања сигурности сведока или његове породице, Тужилац може, у сврху било које фазе поступка која се одвија пре почетка суђења, да задржи такве доказе или информације и да уместо њих поднесе њихов сажетак. Такве мере ће бити примењене на начин којим се не прејудира исход поступка, и који није у

⁹ De Brouwer, A. L. M., *The problem of witness interference before international criminal tribunals*, International Criminal Law Review, no. 15/2015, p. 704.

¹⁰ Исто, стр. 714.

супротности са правима оптуженог лица и са правичним и непристрасним суђењем (чл. 68. ст. 5. Статута МКС).

3. Нормативно уређење служби за помоћ жртвама и сведоцима у Статуту сталног Међународног кривичног суда

Нормативно проширивање обима права жртва и сведока пред МКС је пратила потреба да се створи институционална, а самим тим и практична основа за остваривање ових права. Из тог разлога у оквиру МКС су основане и функционишу две службе чији је основни задатак да омогућавају и помажу остваривање, заштиту и унапређење права жртва и сведока. То су Јединица за жртве и сведоке (енг. *Victims and Witnesses Unit*) и Поверенички фонд (енг. *Trust Fund*).

Према одредбама Статута, Јединица за жртве и сведоке постоји у оквиру Секретаријата, и у договору са Тужилаштвом обезбеђује примену заштитних и безбедносних мера, саветовање, као и другу одговарајућу помоћ за сведоке, жртве које се појављују пред Судом и друга лица која су у ризику због сведочења од стране сведока. У рад ове Јединице су укључени и психотерапеути, укључујући и психотерапеуте специјализоване за пружање помоћи жртвама сексуалног насиља (чл. 43. ст. 6. Статута МКС). Одредбе Статута МКС о надлежностима Секретаријата и Јединице за заштиту жртва и сведока, у односу на жртве и сведоке, су прецизиране у Правилнику о поступку и доказима. У односу на жртве, Секретаријат има следеће обавезе: 1. обавештавање жртва или њихових правних представника; 2. пружање помоћи жртвама у добијању правних савета и организовање њиховог правног представљања, обезбеђивање њиховим правним представницима адекватне подршке, помоћи и обавештавања, укључујући и просторије које су неопходне за директно обављање њихових дужности и за заштиту њихових права током свих фаза поступка у складу са правилима од 89. до 91; 3. пружање помоћи приликом њиховог учешћа у различитим фазама поступка у складу са правилима од 89. до 91; 4. предузимање мера у складу са полом жртве како би се олакшало учешће жртва сексуалног насиља у свима фазама поступка (правило 16. ст. 1. Правилника о поступку и доказима).

У односу на жртве, сведоке и друга лица која су у ризику од сведочења од стране сведока, Секретаријат има следеће обавезе: 1. информисање ових лица о њиховим правима према Статуту и Правилнику о поступку и доказима и о постојању, функционисању и доступности Јединице за жртве и сведоке; 2. осигуравање да су ова лица благовремено обавештена и свесна релевантних одлука МКС које могу утицати на њихове интересе, у складу са одредбама о поверљивости (правило 16. ст. 2. Правилника о поступку и

доказима). Такође, у име МКС, Секретаријат може закључити споразуме о премештању и услугама подршке на територијама држава трауматизованих или заплашених жртава, сведока и других лица која су у ризику од сведочења од стране сведока (правило 17. ст. 4. Правилника о поступку и доказима).

Јединица за жртве и сведоке има следеће функције у односу на жртве, сведоке и друга лица која су у ризику од сведочења од стране сведока, а према њиховим конкретним потребама и приликама: 1. обезбеђивање овим лицима адекватних заштитних и безбедносних мера и формулисање краткорочних и дугорочних планова њихове заштите; 2. давање препорука органима МКС за усвајање заштитних мера и давање савета односним државама о таквим мерама; 3. пружање помоћи овим лицима у добијању медицинске, психолошке и друге прикладне помоћи; 4. чињење доступним МКС и странама у поступку обуке о питањима трауме, сексуалног насиља, безбедности и поверљивости; 5. препоручивање, у консултацији са Тужилашtvом, кодекса понашања истражитеља МКС и одбране и свих међувладиних и невладиних организација које делују по захтеву МКС, уз наглашавање виталног значаја безбедности и поверљивости; 6. сарадња са државама у обезбеђењу примене мера из овог правила када је то неопходно (правило 17. ст. 2. а) Правилника о поступку и доказима).

У спровођењу свих наведених функција, Јединица за жртве и сведоке ће посветити дужну пажњу посебним потребама деце, старијих лица и лица са инвалидитетом. Како би се олакшало учешће и заштита деце као сведока, Јединица за жртве и сведоке може, када је то прикладно и на основу договора са родитељима или старатељима, поставити особу која ће детету пружати подршку и помоћ кроз све фазе поступка (правило 17. ст. 3. Правилника о поступку и доказима).

Како би ефикасно обављала своје функције, Јединица за жртве и сведоке има и одређене обавезе: 1. да осигура да њено особље све време води рачуна о поверљивости; 2. када препозна специфичне интересе Тужилаштва, одбране, и сведока, да уважи интересе сведока, укључујући, када је то неопходно, раздвајање услуга које се пружају сведоцима Тужилаштва и сведоцима одбране, и да делује непристрасно приликом сарадње са свима странама поступка, и у складу са одлукама већа; 3. да обезбеди административну и техничку помоћ сведоцима и жртвама које се појављују пред МКС, и другим лицима која су у ризику због сведочења од стране сведока, током свих фаза поступка и након њега; 4. да осигура обуку свог особља у погледу безбедности, интегритета и достојанства жртава и сведока, укључујући питања разумевања полних и културолошких карактеристика; 5. да сарађује, када је то прикладно, са међувладиним и невладиним организацијама (правило 18. Правилника о поступку и доказима).

Поред особља које може бити део Јединице за жртве и сведоке према чл. 43. ст. 6. Статута МКС, ова Јединица може у своје редове укључити, када је то прикладно, и стручњаке за следеће области: заштита и безбедност сведока; правна и административна питања, укључујући области хуманитарног и кривичног права; логистичка администрација; психологија у кривичном поступку; полне и културолошке различитости; деца, посебно таруматизована деца; старије особе, посебно повезане са оружаним сукобом и траумом изгнанства; особе са инвалидитетом; социјални рад и саветовање; здравствена нега; интерпретација и превођење (правило 19. Правилника о поступку и доказима).

Према овим одредбама, јасно је да Јединица за жртве и сведоке пружа заштиту трима категоријама лица: сведоцима који се појављују пред МКС, жртвама које се појављују пред МКС и другим лицима која се налазе у ризику од сведочења од стране сведока (нпр. чланови њихових породица). Такође, ова Јединица ради са заштићеним лицима у три области: пружања заштите пре, током и након појављивања пред МКС, пружања подршке током појављивања пред МКС и спровођења активности у вези са појављивањем ових лица пред МКС (њихов долазак до седишта МКС и брига о њима док се ту налазе итд.).¹¹

Поверенички фонд се оснива одлуком Скупштине држава чланица у интересу жртва и њихових породица и налази се у надлежности Суда. Суд може донети одлуку да се новчана и друга средства прибављена наплатом новчаних казни и конфискацијом пребаце у Фонд (чл. 79. Статута МКС). Управо одлуком Скупштине држава чланица је 2004. године основан Поверенички фонд за жртве, чија је основна улога двострука: прво, да реализује одлуке Суда о репарацијама, и друго, да обезбеђује физичку, психолошку и материјалну подршку жртвама и њиховим породицама. Тако што помаже жртвама да се поново укључе у живот у својим заједницама, Поверенички фонд за жртве доприноси остваривању дуготрајног и одрживог мира кроз промовисање ресторативне правде и помирења.¹²

Поред ове две службе постоје још две јединице које су надлежне за положај жртва пред МКС.¹³ Прва је Јединица за учешће жртва и репарацију, која постоји у оквиру Секретаријата као специјализована јединица за активности које се односе на учешће жртва у поступку пред

¹¹ Chamberlain Bolanos, C., *Children and the International Criminal Court: analysis of the Rome Statute through a children's rights perspective*, PhD thesis, Universiteit Leiden, 2014, pp. 192-193.

¹² Више о томе: International Criminal Court, *Trust Fund for Victims*, доступно на: <https://www.icc-cpi.int/tfv>, приступ: фебруар 2024.

¹³ Више о томе: International Criminal Court, *Victims*, доступно на: <https://www.icc-cpi.int/about/victims>, приступ: фебруар 2024.

МКС и њихову репарацију. Друга је Канцеларија јавног саветника жртава, која пружа подршку саветницима који представљају жртве.

4. Реализација права и дужности служби за помоћ жртвама и сведоцима у пракси Међународног кривичног суда

Уколико се има у виду да је управо МКС начинио корак напред у развоју свеобухватне заштите жртава и сведока,¹⁴ осигуравања подршке и логистичке припреме, постаје јасно и колико је значајна, али и одговорна, улога служби за жртве и сведоке пред овим Судом. Активности служби надлежних за помоћ жртвама и сведоцима пред МКС почињу много раније него што почне само суђење. Не само да је потребно пронаћи жртве и сведоке и ступити са њима у контакт, већ је потребно и подстаћи и охрабрити их да учествују у поступку, имајући у виду да су они често невољни да учествују услед страха од ретрауматизације, сусрета са окривљенима, формализма само поступка итд. Овде се као посебан проблем јавља чињеница да у погледу позивања сведока МКС нема никаква извршна овлашћења, не може их натерати да се појаве пред Судом и сведоче, већ то искључиво зависи од воље сведока и сарадње држава, односно њихове воље да олакшају добровољно сведочење својих држављана пред МКС. Посебан проблем настаје када сведок долази из државе нечланице Статута, јер особље МКС тада нема могућност да уђе на територију односне државе како би пронашло сведоке и жртве, а сарадња држава по правилу у таквим ситуацијама изостаје.¹⁵

Такође, чињеница да је седиште МКС у Хагу, дакле дислоцирано у односу на државе у којима је био сукоб и из којих долазе жртве и сведоци, ствара потребу да се организује њихов транспорт у седиште Суда, као и њихов боравак у Хагу за време сведочења, односно учествовања у поступку, што све изискује логистичку припрему која се одвија на више различитих

¹⁴ Ngane, S., *Witnesses before the International Criminal Court*, Law and Practice of International Courts and Tribunals, no. 8/2009, стр. 455.

¹⁵ Као пример се могу навести предмети пред МКС који су проистекли из ситуације у Дарфуру, Судану. Види: International Criminal Court, *The Prosecutor v. Abdallah Banda Abakaer Nourain and Saleh Mohammed Jerbo Jamus*, ICC-02/05-03/09-274, *Defence Request for a Temporary Stay of Proceedings*, 6 January 2012, paras 4-15. Доступно на: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2012_00037.PDF. У литератури се у циљу решења овог проблема указује на могућност прописивања права МКС да изда налог за довођење сведока чије извршење не би било у рукама националних држава, већ неких других ентитета, као што су мировне мисије УН. Види: Sluiter, G., *The Problematic Absence of Subpoena Powers at the ICC*, *The New Criminal Law Review*, no. 12/2009, стр. 605.

нивоа.¹⁶ Уопште, измештеност једног суда у односу на земљу у којој је сукоб постојао се двоструко критикује. Прво, из разлога што особље суда најчешће не долази из земље порекла жртве или сведока, па не може у потпуности да познаје и разуме њихове културолошке, полне, образовне и класне карактеристике и разлике. Самим тим, иако је ово особље често обучено за рад за трауматизованим особама, то некада не буде довољно приликом саветовања и помоћи жртви или сведоку са различитом културолошком позадином. Друго, када особље не долази из земље порекла жртва или сведока, често не познаје њихов језик или дијалекат, па је учешће преводаца неопходно, што доста отежава њихову међусобну комуникацију, а самим тим и квалитет сведочења.¹⁷

Пракса "припремања сведока" (енг. *witness preparation, witness proofing*), иако јако спорна у теорији и пракси,¹⁸ омогућава странама у поступку да се сусретну са сведоком и припреме га за само сведочење, како би осигурали прецизан и потпун исказ. У фази припремања сведока улога служби за помоћ и заштиту жртва и сведока није од значаја, али ову фазу треба разликовати од такозваног упознавања сведока за свим обележјима поступка пред МКС и њиховом улогом у поступку (енг. *witness familiarisation*), где је улога Јединице за жртве и сведоке кључна. Приликом упознавања сведока са свим околностима у вези са његовим сведочењем, Јединица за жртве и сведоке поступа по посебном Протоколу који је усвојен у неколико предмета пред МКС,¹⁹ а чији је циљ да укаже на процедуре које су у складу са најбољим интересом сведока.

Услуге које сведоцима пружа Јединица за жртве и сведоке су веома разноврсне и пружају се кроз четири фазе: до момента доласка сведока у седиште Суда, од тренутка доласка сведока у седиште Суда до почетка

¹⁶ Слична ситуација је постојала и са организовањем транспорта сведока ради сведочења пред Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију, с обзиром на то да је његово седиште такође у Хагу, дакле измештено у односу на територију на којој је постојао сукоб и са које долазе сведоци (територија бивше Југославије). Више о томе: Wald, P., *Dealing with Witnesses in War Crime Trials: Lessons from the Yugoslav Tribunal*, Yale Human Rights and Development Law Journal, no. 5/2002, стр. 221. Сличан проблем постоји и код других *ad hoc* трибунала који су измештени у односу на земљу сукоба.

¹⁷ Nikolic-Ristanovic, V., *Victimization by War Rape: The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, Canadian Women Studies, 19(4)2000, pp. 31-32.

¹⁸ Више о томе: Karemaker, R., Don Taylor, B., Wayde Pittman, T., *Witness Proofing in International Criminal Tribunals: A Critical Analysis of Widening Procedural Divergence*, Leide Journal of International Law, 21(3)/2008, pp. 683-698.

¹⁹ International Criminal Court, *Protocol on the practice to be used to familiarise witnesses for giving testimony applicable in the case The Prosecutor v. William Samoei Ruto and Joshua Arap Sang (ICC-01/09-01/11) and the case The Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta (ICC-01/09-02/11)*.

његовог сведочења, током сведочења сведока и коначно, након завршетка сведочења пред Судом.

Прва, иницијална фаза упознавања сведока почиње пре организовања његовог пута у седиште Суда, када особље Јединице за жртве и сведоке упознаје сведоке и указује им да ће им помоћи и олакшати им путовање у седиште Суда ради сведочења. Ова фаза подразумева "прилажење" сведоку, први контакт са њим, и често може бити од кључног утицаја на доношење одлуке од стране сведока да ли да сведочи или не. Управо овде се указује на постојање једне лоше праксе да особље Тужилаштва или Јединице за жртве и сведоке по више пута прилази и испитује сведоке и жртве како би осигурали њихово сведочење пред Судом, што све може довести до несигурности и стреса код жртве и сведока и тиме утицати на њихову способност да дају веродостојан исказ. Из тога разлога је неопходно да ово особље буде у вези и сарађује са агенцијама и организацијама које већ делују у конфликтној зони и имају контакта са жртвама и сведоцима, како би се избегло понављање испитивања.²⁰ Током ове фазе Јединица за жртве и сведоке брине о безбедности и добробити сведока, о трошковима пута, смештаја и других потреба. Ова иницијална фаза некада може да буде подељена на две фазе. У првој се од сведока може захтевати да путује у земљу порекла (уколико у њој не борави) како би извадио пасош ради путовања у седиште Суда, у чему му помаже Јединица за жртве и сведоке. Ова Јединица пружа сведоку све услуге које се односе на организовање путовања, обезбеђивање пасоша и визе, организовања пратње током путовања.²¹

У другом делу иницијалне фазе сведок путује у седиште Суда, и у надлежности (у смислу заштите и помоћи) је Јединице за жртве и сведоке од момента напуштања земље пребивалишта, током читавог периода сведочења пред МКС, све док се поново не врати у земљу пребивалишта. Ради добробити сведока, када год је то могуће, биће организовано заједничко путовање више сведока у седиште Суда.²²

О момента доласка сведока у седиште Суда почиње друга фаза његове припрема у којој Јединица за жртве и сведоке пружа друге врсте услуга. У овој фази се истовремено одвијају припремање сведока за сведочење, што је у

²⁰ Steele, S. L., *Victim-Witness in the International Criminal Court: Justice for Trauma, or the Trauma of Justice*, Australian International Law Journal, no. 12/2005, стр. 104-105.

²¹ International Criminal Court, *Protocol on the practice to be used to familiarise witnesses for giving testimony applicable in the case The Prosecutor v. William Samoei Ruto and Joshua Arap Sang (ICC-01/09-01/11) and the case The Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta (ICC-01/09-02/11)*, стр. 2.

²² Исто, стр. 3., 7. Иако се заједничко путовање у седиште Суда, или заједнички боравак више сведока у седишту Суда током сведочења, организује ради њихове добробити и умањења стреса, важно је да се они упознају са својом обавезом да међусобно не дискутују о својим сведочењима. Тако: International Criminal Court, *Decision regarding the Protocol on the practices to be used to prepare witnesses*, ICC-01/04-01/06-1351, пар. 32.

надлежности стране која га позива, и упознавање сведока са свим околностима сведочења и боравка у седишту Суда, што је у надлежности Јединице за жртве и сведоке.²³ Када год су испуњени услови, Јединица за жртве и сведоке ће обезбедити сведоцима заједнички смештај, како се сведоци који имају исту културолошку позадину и говоре истим језиком не би осећали изоловано, већ би им се на тај начин обезбедила социјална интеракција и тако умањио стрес.²⁴

У овој фази упознавања сведока, Јединица за жртве и сведоке пружа сведоцима велики број услуга, у виду приказивања филма "Бити сведок пред МКС", упознавања са брошурама о путовању у Хаг и сведочењу пред МКС, медицинске провере сведока у смислу његове способности да путује у Хаг и организовања пратње уколико је она сведоку потребна.²⁵ Услуге Јединице за жртве и сведоке трају 24 часа током целокупног присуства сведока у седишту Суда, и поред смештаја сведока обухватају његов транспорт од смештаја до Суда и натраг, добродошлицу, упознавање са зградом Суда, упознавање са његовим распоредом сведочења, итд.²⁶

Такође, Јединица за жртве и сведоке мора да буде упозната са потенцијалним рањивостима на страни сведока и потребом за заштитним мерама, када је њена улога посебно активна у циљу адекватног одговора на рањивости сведока. Психолог Јединице за жртве и сведоке ради процену рањивости и у складу са том проценом предлаже одговарајуће посебне мере уз сагласност сведока.²⁷ Ово је посебно важно, имајући у виду да су искуства показала да сведок некада може у последњем тренутку одбити да дође, због страха, жеље да једноставно настави са животом без отварања старих рана, итд. Такође, како време пролази, доста је теже подстаћи сведоке да сведоче у поступцима пред међународним кривичним правосуђем.²⁸ Различити сведоци захтевају различит приступ, зависно и од њихове личности и схватања, па ће некада и међу сведоцима са истих простора и са истом културолошком позадином поједини тражити заштиту, док ће други јавно сведочити без страха.²⁹ Неки од фактора који могу утицати на (не)вољност сведока или жртве да сведочи јесу географске прилике у земљи порекла,³⁰ политичке

²³ International Criminal Court, *Protocol on the practice to be used to familiarise witnesses for giving testimony applicable in the case The Prosecutor v. William Samoei Ruto and Joshua Arap Sang (ICC-01/09-01/11) and the case The Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta (ICC-01/09-02/11)*, стр. 3, 8.

²⁴ Исто, стр. 11.

²⁵ Исто.

²⁶ Исто, стр. 13.

²⁷ Исто.

²⁸ Wald, M. P., *нав. чланак*, стр. 220.

²⁹ Исто, стр. 224.

³⁰ Фактор географских прилика је, на пример, био од утицаја приликом суђења у предметима са подручја Косова пред Међународним трибуналом за бившу Југославију,

прилике у земљи порекла, етнички и религијски фактори у земљи порекла, природа злочина и укљученост сведока или жртве и окривљеног.³¹

Из тог разлога, формулар са свим подацима о сведоку мора да буде предат Јединици за жртве и сведоке најкасније 35 дана пре доласка сведока у место сведочења. Ово је важно и из разлога што само путовање и чекање на сведочење могу бити веома стресни за сведоке, па Јединица за жртве и сведоке мора врло пажљиво да испланира и организује сваки аспект њиховог доласка и боравка у седишту Суда, а у циљу одржавања њихове физичке и психичке добробити и изражавања поштовања што су пристали да сведоче пред Судом. Онда када веће одобри да жртва сведочи пред Судом правни представник жртве мора да ступи у контакт са Јединицом за жртве и сведоке како би припремили њено сведочење и размотрили сва питања њене сигурности.³²

У овој фази Јединица за жртве и сведоке мора да утврди да ли ће сведоку бити потребна помоћ у вези са читањем током сведочења у судници, ради чега процењује његову писменост и степен образовања.³³

Непосредно пред само сведочење, улога Јединице за жртве и сведоке и услуге које она пружа су по својој природи врло осетљиве. Наиме, ова Јединица ће упознати сведока са судницом непосредно пре његовог састајања са страном која га позива ради припремања сведочења. Уколико је веће дозволило сведоку да сведочи из посебне, удаљене собе за сведоке, неопходно је сведока упознати и са том просторијом. Такође, сведоку се објашњава како функционишу сви технички уређаји чија је примена неопходна током сведочења. Сведоку се показују просторије Јединице за жртве и сведоке, као и чекаонице у којима се сведоци налазе пре сведочења и аларм који им омогућава да у сваком тренутку ступе у контакт са службеником за помоћ и подршку.³⁴

Трећа фаза обухвата период у коме сведок сведочи пред Судом. У овој фази Јединица за жртве и сведоке организује долазак и појављивање сведока пред Судом, обавештава га да се полагање заклетве протеже на читаво сведочење, као и да лажно сведочење представља прекршај. Услуге помоћи

где су често и жртве и сведоци и окривљени долазили из малих места са блиским породичним везама, где сви познају све, што је представљало проблем и у проналажењу и у заштити жртава и сведока. Види: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, *The Prosecutor v. Hardinaj, Balaj and Brahimaj*, IT-04-84-T, *Judgment*, 8 April 2008, par. 6.

³¹ De Brouwer, A. L. M., *нав. чланак*, стр. 716-721.

³² International Criminal Court, *Protocol on the practice to be used to familiarise witnesses for giving testimony applicable in the case The Prosecutor v. William Samoei Ruto and Joshua Arap Sang (ICC-01/09-01/11) and the case The Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta (ICC-01/09-02/11)*, стр. 4-5.

³³ *Исто*, стр. 14-15.

³⁴ *Исто*, стр. 21-22.

сведоку су доступне непосредно пре, током и неспоредно након сведочења.³⁵ Овде је посебно важно од стране свих учесника у поступку да комуникацији са жртвом или сведоком приступе на такав начин да он уме да избалансира и раздвоји оно што је у његовом сведочењу важно, у смислу доказа у поступку, од свега онога што би евентуално желео да каже како би се чула његова страна приче.³⁶

Последња, четврта фаза почиње након што сведок заврши своје сведочење пред Судом. Јединица за жртве и сведоке подстиче и охрабрује, као добру праксу, састанак захвалности између сведока и стране која га је позвала, како би се изразила захвалност сведоку због његове сарадње са Судом. Сведоку се омогућава да контактира породицу, рођаке или друге особе у које има поверења, како би се испитале и потенцијалне реакције на његово сведочење и узеле у обзир приликом организовања његовог повратка у земљу пребивалишта. У том смислу особље Јединице за жртве и сведоке спроводи процену ризика како би одредило да ли сведок може да се врати у земљу пребивалишта, као и процену да ли су потребне неке пратеће мере подршке. Након ових процена, могуће су четири ситуације. Прва, уколико нема никаквих психолошких сметњи на страни сведока, нити безбедносних сметњи у земљи пребивалишта, Јединица за жртве и сведоке одмах организује повратак сведока у земљу пребивалишта. Друга, уколико је сведоку потребна психо-социјална подршка након сведочења, остаће још неко време у Хагу, где ће му та подршка бити пружена од стране стручњака Јединице за жртве и сведоке, што се назива "период хлађења" (енг. *cooling down period*). Трећа, уколико је процењено да постоји ризик по безбедност сведока у случају враћања у земљу пребивалишта, Јединица за жртве и сведоке ће интервенисати у циљу додељивања заштитних мера сведока. Четврта, уколико се тек након повратка сведока у земљу пребивалишта покаже да постоји опасност по његову безбедност, Јединица за жртве и сведоке ће такође интервенисати како би се сведоку доделиле одговарајуће заштитне мере.³⁷

5. Закључак

Већина сведока који сведоче пред међународним кривичним судовима су уједно и жртве међународних кривичних дела о којима сведоче. Не само да жртве међународних кривичних дела трпе озбиљне психичке и физичке

³⁵ International Criminal Court, *Unified Protocol on the practices used to prepare and familiarise witnesses for giving testimony*, ICC-01/09-01/11-259-Anx, 12 August 2011, стр. 25.

³⁶ Више о томе: Dembour, M.B., Haslam, E., *Silencing Hearings? Victim-Witnesses at War Crimes Trials*, *European Journal of International Law*, 15(1)2004, pp. 151-177.

³⁷ International Criminal Court, *Unified Protocol on the practices used to prepare and familiarise witnesses for giving testimony*, ICC-01/09-01/11-259-Anx, 12 August 2011, pp. 26-28.

последнице, које могу некада трајати доживотно, већ и чињеница да треба да сведоче у поступку пред међународним кривичним судом на њих може деловати застрашујуће, а само сведочење довести до секундарне виктимизације. Ако се томе дода у неким случајевима и претња жртви или њено застрашивање на било који други начин, како би се одвратила од сведочења пред неким међународним кривичним судом, јасно је да је положај жртава и сведока у поступцима у међународном кривичном правосуђу јакo сложен и да захтева учешће различитих профила стручњака и пружање различитих врста услуга, у зависности од потреба жртве или сведока.

Јединица за жртве и сведоке, као "неутрални" пружалац услуга заштите, помоћи и подршке жртвама и сведоцима који се појављују пред МКС, своје активности спроводи кроз четири различите фазе, пре путовања сведока или жртве у седиште Суда, након доласка у седиште Суда, а пре сведочења, затим током самог сведочења, и коначно након што је сведочење завршено. Свако од ових фаза карактерише пружање разноврсних услуга које се односе на помоћ, заштиту и подршку жртви или сведоку. Особље свих служби за жртве и сведоке мора да се носи са географским, културолошким и религијским изазовима, са проблемима коришћења различитих језика, као и свим последицама самог конфликта, учињених међународних кривичних дела и траума по жртве и сведоке.

И поред чињенице да је нормативни развој, који се односи на развој бројних правила о овлашћењима и обавезама служби за жртве и сведоке, праћен и стварањем практичних услова за примену ових правила, ипак се указује на поједине недостатке и области које захтевају даље ангажовање Суда у циљу унапређења заштите и подршке сведоцима и жртвама. У том смислу, иако Јединица за жртве и сведоке има особље лоцирано у седишту суду у Хагу, али и на терену - у државама где је постојао или и даље траје сукоб у надлежности Суда, истраживања су показала да овој Јединици недостаје квалификовано особље са искуством у раду са сведоцима.³⁸ У овим истраживањима се такође указује на потребу стварања организационих услова за бољу сарадњу Јединице са сведоцима одбране, у смислу процене ризика и подршке овим сведоцима, имајући у виду да у пракси одбрана сама спроводи психо-социјалну процену и процену ризика за конкретног сведока, и извештај о томе подноси Јединици за жртве и сведоке. Посебан је проблем што одбрани недостају стручњаци за спровођење ових процена.³⁹

³⁸ International Bar Association, *Witnesses before the International Criminal Court, An International Bar Association International Criminal Court Programme report on the ICC's efforts and challenges to protect, support and ensure the rights of witnesses*, July 2013, pp. 27-28.

³⁹ Исто, стр. 29-30.

*Višnja Randelović, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

VICTIMS AND WITNESSES ASSISTANCE SERVICES BEFORE THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

Summary

The commission of a large number of international crimes during armed conflicts entails mass victimization, and therefore a large number of victims and witnesses who participate in proceedings before international criminal courts. The great traumatic experience of these victims and witnesses, the fact that they have to testify in front of a court that is relocated in relation to the country of residence, as well as the fear of appearing before the court and possibly meeting the defendant, requires that the victims and witnesses who participate in the proceedings before the international criminal courts are provided with comprehensive protection, assistance and support. In this sense, special units for victims and witnesses have been established, which within the framework of international criminal courts provide victims and witnesses with a variety of services aimed at ensuring their protection, assistance and support. The paper specifically examines the normative arrangement of the Victims and Witnesses Unit within the International Criminal Court, as well as the practical implementation of the services that this Unit provides to victims and witnesses, starting with preparing their arrival at the seat of the Court, through the testimony itself, to ensuring their safe return to the country residence.

Key words: *victims, witnesses, international crimes, International Criminal Court, Victims and Witnesses Unit, services.*

Литература

- Bassiouni, M. C., *International Recognition of Victims` Rights*, Human Rights Law Review, vol. 6, no. 2/2006.
- Bassiouni, M.C., *Introduction to International Criminal Law*, second revised edition, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2014.
- Van den Wyngaert Hon, C., *Victims before International Criminal Courts: Some Views and Concerns of an ICC Trial Judge*, Case Western Reserve Journal of International Law, vol. 44, issue 1, 2011.

- Wald, P., *Dealing with Witnesses in War Crime Trials: Lessons from the Yugoslav Tribunal*, Yale Human Rights and Development Law Journal, no. 5/2002.
- De Brouwer, A.L.M., *The problem of witness interference before international criminal tribunals*, International Criminal Law Review, no. 15/2015.
- Dembour, M.B., Haslam, E., *Silencing Hearings? Victim-Witnesses at War Crimes Trials*, European Journal of International Law, 15(1)2004.
- Jorda, C., De Hemptinne, J., *The status and role of the victim*, in: Cassese, A., Gaeta, P., Jones, R. W. D. J., ed., *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, volume II, Oxford University Press, 2002.
- Karemaker, R., Don Taylor, B., Wayde Pittman, T., *Witness Proofing in International Criminal Tribunals: A Critical Analysis of Widening Procedural Divergence*, Leide Journal of International Law, 21(3)/2008.
- Ngane, S., *Witnesses before the International Criminal Court*, Law and Practice of International Courts and Tribunals, no. 8/2009.
- Nikolic-Ristanovic, V., *Victimization by War Rape: The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, Canadian Women Studies, 19(4)2000.
- Рањеловић, В., *Положај малолетних лица у међународном кривичном праву*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2023.
- Sluiter, G., *The Problematic Absence of Subpoena Powers at the ICC*, The New Criminal Law Review, no. 12/2009.
- Steele, S.L., *Victim-Witness in the International Criminal Court: Justice for Trauma, or the Trauma of Justice*, Australian International Law Journal, no. 12/2005.
- Chamberlain Bolanos, C., *Children and the International Criminal Court: analysis of the Rome Statute through a children`s rights perspective*, PhD thesis, Universiteit Leiden, 2014.
- Документи и одлуке:
- International Bar Association, *Witnesses before the International Criminal Court, An International Bar Association International Criminal Court Programme report on the ICC's efforts and challenges to protect, support and ensure the rights of witnesses*, July 2013.
- International Criminal Court, *Victims*, доступно на: <https://www.icc-cpi.int/about/victims>, приступ: фебруар 2024. године.
- International Criminal Court, *Decision regarding the Protocol on the practices to be used to prepare witnesses*, ICC-01/04-01/06-1351.
- International Criminal Court, *Protocol on the practice to be used to familiarise witnesses for giving testimony applicable in the case The Prosecutor v. William Samoei Ruto and Joshua Arap Sang (ICC-01/09-01/11) and the case The Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta (ICC-01/09-02/11)*.
- International Criminal Court, *Rome Statute of the International Criminal Court*, Rome, 17 July 1998, in force 1 July 2002, United Nations, Treaty Series, vol. 2187, no. 38544.
- International Criminal Court, *Rules of Procedure and Evidence*, Official Records of the Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court, First session, New York, 3-10 September 2002 (ICC-ASP/1/3 and Corr.1), part II.A.
- International Criminal Court, *The Prosecutor v. Abdallah Banda Abakaer Nourain and Saleh Mohammed Jerbo Jamus, ICC-02/05-03/09-274, Defence Request for a Temporary Stay of Proceedings*, 6 January 2012, paras 4-15. Доступно на: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2012_00037.PDF.
- International Criminal Court, *Trust Fund for Victims*, доступно на: <https://www.icc-cpi.int/tfv>, приступ: фебруар 2024. године.

- International Criminal Court, *Unified Protocol on the practices used to prepare and familiarise witnesses for giving testimony*, ICC-01/09-01/11-259-Anx, 12 August 2011.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, *Witness Statistic*, доступно на: <https://www.icty.org/en/about/registry/witnesses/statistics>, приступ: фебруар 2024. године.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, *The Prosecutor v. Hardinaj, Balaj and Brahimaj*, IT-04-84-T, *Judgment*, 8 April 2008.
- UN General Assembly, *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, Resolution 40/34, UN Doc A/RES/40/34, 29 November 1985.
- United Nations General Assembly, *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, A/RES/40/34, 29 November 1985.
- United Nations, General Assembly, *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, A/RES/60/147, 21 March 2006.